

КДПУ
ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ

ІСТОРИЯ

В ШКОЛІ

ЧИНГІС- ХАН

元太祖
成吉思汗

ВИДАТНИЙ
ПРАВИТЕЛЬ?

ЖОРСТОКИЙ
ЗАВОЙОВНИК?

№10, 2002 ЖОВТЕНЬ

Науково-методичний журнал для вчителів

ІСТОРІЯ В ШКОЛІ

№ 10'2002

Науково-методичний журнал. Індекс видання 74654. Виходить щомісяця.
Свідоцтво про державну реєстрацію — серія КВ №1376.

Видавництво «Етносфера»: 03035, м. Київ, а/с 59, конт. т. (044) 248-52-43.

E-Mail:etnos@i.kiev.ua

Видавець: *Національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова.*

Виданню часопису сприяють:

Інститут історії України НАН України,

Інститут педагогіки АПН України,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,

Київський міжвузівський центр удосконалення вчителів,

України,

України.

Редакційна

Володимир А

Анатолій Бу

Едуард Вільч

Юрій Войцез

Дмитрій Зле

Людмила Ка

Костянтин К

Володимир І

Віктор Коро

Михайло Кр

Фелікс Левіт

Гжегож Маз

к (Варшава)

© «Історія в школі»

друк, набір та верстка)

ЗМІСТ

Університет знань

- ✓ **Володимир ЛУЩАЙ.** «Великий Джасак» — історична пам'ятка монгольського законодавства..... 1
- ✓ **Сергій КАРДАШ.** Похід Менгу-Хана на Київ в 1239 році..... 9
- ✓ **Ван ЯМІНЬ.** Конфуціансько-даоська культура і її соціальний характер..... 14

Творча майстерня

- ✓ **Володимир КОМАРОВ.** Радянська модернізація України (1928—1938). Проблеми економічної освіти десятикласників. (З досвіду роботи.)..... 18

Біля класної дошки

- ✓ **Наталія СОЛОМАХІНА.** Тема: «Стародавні Індія та Китай» (6 кл.)..... 25
- ✓ **Володимир СОТНИЧЕНКО, Ольга ІЛЬЮШИНА.** Монгольські завоювання (7 кл.)..... 28
- ✓ **Олександр ПІСЕМ.** Створення держави Ізраїль. Арабо-ізраїльські війни (11 кл.)..... 31

Кабінет правознавства

- ✓ **Юрій КУЗЬМИНЕЦЬ.** Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні прав та свобод людини (Матеріал до тем курсу «Основи правознавства», 9 кл.)..... 35

Краєзнавчий музей

- ✓ **Юрій ВОЙЦЕХОВСЬКИЙ.** Київ в роки війни. (На допомогу вчителю історії, 11 кл.)
Частина II. Два роки над прірвою (1.10.1941—6.11.1943) Розділ 1. В тенетах «нового порядку»..... 39

Мовра майстерня

Володимир КОМАРОВ,

доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри історії України, Криворізького педуніверситету

РАДЯНСЬКА МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ (1928–1938)

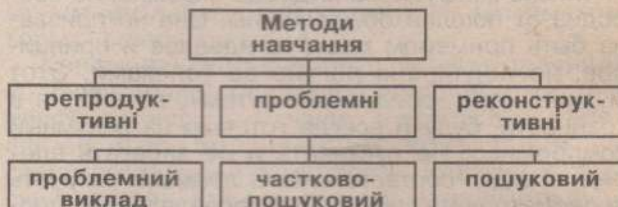
Проблеми економічної освіти десятикласників. (З досвіду роботи.)

Як відомо, складовими елементами навчальної історичної інформації є історичні факти, поняття, історичні закони та історичні теорії. В процесі навчання історії перераховані вище складники навчальної історичної інформації мають перетворитися в історичні знання школярів. Але, як доводить масова практика навчання, таке перетворення відбувається далеко не завжди. І не тому, що учні погано вчать історію або вчителі погано її викладають. Справа в іншому. На жаль, сучасна вітчизняна методична наука майже не досліджує сам процес перетворення того, що написано у підручниках або повідомлено вчителем на уроці, в те, що утворюється в голові учнів. Інакше кажучи, процес об'єктивізації навчальної історичної інформації та перетворення її в історичні знання має свої досить строгі закономірності, які на сьогоднішній день ще не стали предметом пильної уваги дослідників-методистів. А це вкрай негативно впливає на масову практику навчання історії в школі.

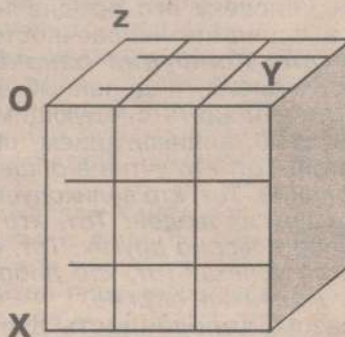
Зазначена стаття є своєрідним підсумком багаторічних теоретичних досліджень та емпіричних спостережень автора. Як відомо, процес перетворення навчальної історичної інформації в історичні знання відбувається в ході взаємодії вчителя та учнів, тобто навчання. Кінцевий результат такої взаємодії у вирішальній мірі залежить від того, які методи навчання використовуються вчителем. У сучасній методичній науці всі методи навчання історії можуть бути класифіковані на основі методичної мети на три великих групи: *репродуктивні* тобто *відтворюючі*, *реконструктивні* або *пере-*

творюючі та *проблемні*. В свою чергу, проблемні методи поділяються на *проблемний виклад* навчального матеріалу, *частково-пошуковий* та *пошуковий* методи. Схематично таку класифікацію методів, можна відобразити наступним чином (схема 1).

Схема 1. Класифікація методів навчання історії за методичною метою.

Наведена вище схема методів є основою для конструювання своєрідного умовного методичного «простору», який є нічим іншим, як науковою абстракцією, але такою, без якої вирішення цілої низки методичних проблем просто неможливе.

Мал. 1. Абстрактний простір системи методів навчання історії

Умовно такий простір можна зобразити так, як зроблено на **мал. 1**. На зазначеному малюнку використані такі умовні позначки: по осі **OX** відкладені репродуктивні методи навчання, по **OY** — *реконструктивні*, по **OZ** — *проблемні*. Відзначимо також, що найбільш розвинутою підсистемою методів навчання історії є *підсистема проблемних методів*. Вона складається з *проблемного викладу* навчального матеріалу; *частково-пошукового методу* та *пошукового методу*. Перехід від одного до іншого характеризується поступовим зменшенням керівної ролі вчителя у навчанні. Відповідним чи-

ном зростає пізнавальна активність та самостійність школярів. Так, метод *проблемного викладу* навчального матеріалу характеризується найбільшою керівною роллю вчителя у процесі навчання та найменшою пізнавальною активністю та самостійністю учнів. І, навпаки, *пошуковому методу* властива найменша керівна роль вчителя та найбільша пізнавальна активність та самостійність учнів. Якщо спробувати узагальнити характерні риси кожного методу з підсистеми проблемних методів, то можна отримати наступну таблицю (**табл. 1**).

Таблиця 1. Характеристика проблемних методів навчання.

Складові елементи методу навчання	Проблемний виклад матеріалу	Частково-пошуковий метод	Пошуковий метод
Мета вчителя	Продемонструвати учневі хід розв'язання проблеми	Навчати учнів самостійно вирішувати проблему	Навчати учнів самостійно вирішувати проблему
Діяльність вчителя	Вчитель ставить проблему перед учнями і самостійно її вирішує	Вчитель лише ставить проблему перед учнями	Вчитель організовує хід думок учнів так, щоб вони самостійно побачили проблему
Засоби вчителя	Вчитель сам розв'язує поставлену проблему	Організовує хід думок учнів для розв'язання проблеми самими учнями	Спрямовує хід думок учнів на самостійне вирішення проблеми
Мета учня	Відтворити хід розв'язку вчителем пізнавальної проблеми	Вчитися вирішувати певну пізнавальну проблему	Здобувати нові знання або «відкривати» раніше невідомі способи діяльності
Діяльність учня	Зрозуміти хід думки вчителя	Сприйняти проблему та висувати варіанти її розв'язку	Самостійно «побачити проблему» та знайти шляхи її вирішення
Засоби діяльності учня	Учні засвоюють вирішення проблеми за зразком	Учні вміють вирішувати проблему, поставлену вчителем	Учні самостійно знаходять проблему та шляхи її розв'язку
Досягнута мета навчання	Учні вміють вирішувати проблеми «за зразком»	Учні вміють самостійно знаходити способи вирішення поставленої вчителем проблеми	Учні вміють самостійно здобувати нові знання та знаходити раніше невідомі способи діяльності

Виходячи з даних цієї таблиці, можна зробити висновок про те, що частково-пошуковий метод навчання характеризується, так би мовити, «середнім» рівнем керівної ролі вчителя та відповідно «середнім» рівнем пізнавальної активності та самостійності школярів.

Ще однією надзвичайно важливою рисою всіх методів навчання є те, що всі вони вимагають від учнів використання набутих у процесі навчання знань, але в різних ситуаціях. Якщо проблемні методи вимагають від учнів використання набутих знань в нових, незнайо-

мих ситуаціях, то репродуктивні — лише у стандартних, а реконструктивні — дещо змінених. Таким чином, будь-який метод навчання вимагає переносу знань, хоча і в різні ситуації. Логічно припустити, що по аналогії з підгрупою проблемних методів, репродуктивні та реконструктивні теж складаються з трьох елементів. У такому випадку характерні особливості використання тих чи інших методів навчання історії можна в узагальненому вигляді відобразити у **таблиці 2**.

Таблиця 2. Характерні риси методів навчання історії.

Групи методів	Складові частини	Характерна риса	Роль вчителя	Діяльність учнів
1.Проблемні	1.Проблемний виклад	Перенос знань у нову ситуацію	Найвищий рівень	Найнижчий рівень
	2.Частково-пошуковий	Перенос знань у нову ситуацію	Середній рівень	Середній рівень
	3.Пошуковий метод	Перенос знань у нову ситуацію	Найнижчий рівень	Найвищий рівень
2.Реконструктивні методи	1 етап	Перенос знань у дещо змінену ситуацію	Найнижчий рівень	Найвищий рівень
	2 етап	Перенос знань у дещо змінену ситуацію	Середній рівень	Найвищий рівень
	3 етап	Перенос знань у дещо змінену ситуацію	Найнижчий рівень	Найвищий рівень
3.Репродуктивні методи	1 етап	Перенос знань у стандартну ситуацію	Найвищий рівень	Найнижчий рівень
	2 етап	Перенос знань у стандартну ситуацію	Середній рівень	Середній рівень
	3 етап	Перенос знань у стандартну ситуацію	Найнижчий рівень	Найвищий рівень

Як вже вказувалося раніше, елементами навчальної історичної інформації є історичні факти, відповідні поняття, закони та теорії. Ретельний логіко-структурний аналіз теми, присвяченій радянській модернізації України, засвідчив, що в процесі її опанування десятикласники мають оперувати такими конкретними елементами змісту навчальної історичної інформації, які в узагальненому вигляді представлені в таблиці 3.

Як переконливо доводить досвід тематичного планування, необхідною умовою ефективного вивчення будь-якої теми з історії є не тільки визначення провідних складових елементів навчальної історичної інформації, але й

з'ясування структурних зв'язків між ними. Такі зв'язки встановлюються завдяки використанню достатньо складного наукового методу. Досить умовно його можна назвати *методом категоріального синтезу*. Опис суті самого методу виходить далеко за межі даної статті. Тут же представимо його результат стосовно обраної теми. (Мал.2.)

Розглянемо далі конкретний хід реалізації обраної теми. Розпочинаючи вивчення теми, вчитель повинен в максимально можливій мірі спиратися на ті знання десятикласників, які вони придбали під час вивчення розвитку України в часи нової економічної політики. Так, вивчення нового матеріалу можна почати з

Таблиця 3. Навчальна історична інформація в темі «Радянська модернізація України (1928—1938)».

Факти	Поняття	Закони	Теорії
Причини індустріалізації. Джерела індустріалізації. Темпи індустріалізації. Результати індустріалізації. Причини, темпи та результати колективізації. «Хлібна криза» 1927-1928 рр. Масові репресії в Україні.	Індустріалізація. Колективізація. Розселяювання. «Культурна революція».	Колективізація як засіб прискорення індустріалізації. Модернізація промисловості та сільського господарства. Зміни в соціальній структурі населення.	Перетворення українського суспільства аграрного в індустріальне.

Мал. 2. Зв'язок провідних ідей теми
«Радянська модернізація України (1928-1938)»

повідомлення таких фактів.

Згідно з статистичними даними, у 1925 р. шкіряна промисловість України перевищила рівень 1913 р. майже на 100%, текстильна — на 26%, а швейна — на 13%. В той же час Пленум ЦК ВКП (б) констатував, що у 14 найважливіших галузях промисловості середньодобова продуктивність праці на одного робітника збільшилася з 1922 по 1925 рр. лише на 23,3%, а заробітна плата зросла майже на 90%. При цьому найбільш характерним таке явище було для відобувної та важкої промисловості, які навіть не досягли рівня 1913 р. Далі учням пропонуються наступні запитання для обговорення:

— Які висновки можна зробити на підставі наведених цифр?

— Чому в роки НЕПу легка промисловість досягла доволі значних успіхів, а важка та відобувна навіть не досягли рівня 1913 р.?

— Якими могли бути наслідки такого становища?

— Що треба робити, щоб виправити такі недоречності в розвитку промисловості?

Аналізуючи під керівництвом вчителя наведені факти, десятикласники говорили, що в роки НЕПу в країні доволі швидко розвивалася легка та харчова промисловість. Ці галузі значно перевищили той рівень, який мав місце до першої світової війни. В той же час важка промисловість не досягла довоєнного рівня. Завданням наступного етапу пізнавальної діяльності учнів було встановлення причин такого нерівномірного розвитку в промисловості. На цей раз десятикласники вже відчували певні

розумові ускладнення. Школярі висували найрізноманітніші припущення, але всі вони були дуже далекими від істини, справа в тому, що на відміну від попереднього випадку, на цей раз формулювання питання вимагало певної перебудови навчального матеріалу. Одночасно учні повинні були спиратися на раніше здобуті знання. Таким чином, мова в даному випадку йшла про перенос раніше здобутих знань в дещо змінену ситуацію, тобто використання реконструктивних методів навчання. Раніше ж мовилося лише про використання репродуктивних методів. Практика навчання свідчить, що дуже часто нашим учням бракує саме досвіду реконструктивної пізнавальної діяльності, не кажучи вже про досвід творчої діяльності. А це значно ускладнює процес навчання історії. З метою формування такого досвіду на допомогу учню має прийти вчитель із заздалегідь продуманою системою запитань. Протягом багатьох років навчання історії автором цієї статті проводилася приблизно така співбесіда.

Вчитель. Пригадайте, які реформи в промисловості були проведені в роки НЕПу.

Учні. Частина промислових підприємств була передана в оренду приватним особам або трудовим колективам, а частина залишилася у власності держави.

Вчитель. Які саме підприємства передавалися приватним особам, а які залишалися у власності держави?

Учні. В оренду передавалися підприємства легкої та харчової промисловості, які були, як правило, малими та середніми за розміром. Важка ж промисловість лишалася у власності

держави. Вона являла собою державну монополію.

Вчитель (повертаючись до початкового етапу співбесіди). Так чому ж підприємства легкої та харчової промисловості розвивалися дуже динамічно, а важкої — перебували в стадії депресії?

Учні. Підприємства легкої та харчової промисловості виробляли товари повсякденного вжитку, які дуже були потрібні людям. На такі товари існував значний попит. Саме тому подібні підприємства розвивалися дуже швидко.

Вчитель (заперечуючи учням). Підприємства важкої та машинобудівної промисловості виробляють найрізноманітніше устаткування, яке дуже потрібне в інших галузях. На продукцію таких підприємств також існував значний попит, але вони чомусь перебували в стадії депресії.

Учні. Якщо легка і харчова промисловості розвивалися дуже швидко, то це приводило до зношення обладнання, яке потрібно було міняти. В той же час важка та машинобудівна промисловості не досягли рівня 1913 р. А це означає, що в країні відповідних машин та устаткування не вистачало. Замінити застаріле та зношене обладнання фактично було нічим.

Продовжуючи співбесіду **вчитель** зауважує, що учні лише констатують факти, але не розкривають глибинних причин цього явища. Витримавши певну паузу з метою досягнення відповідного рівня розумової «напруги» учнями, **вчитель** нагадує десятикласникам, що підприємства машинобудівної промисловості в роки НЕПу перебували у власності держави, тобто утворювали монополію. Привернувши увагу учнів до цієї обставини, **вчитель** ставить запитання: «Яку мету має будь-яке підприємство, в тому числі і монополія?»

Учні говорять, що мета діяльності будь-якого підприємства — це отримання прибутку.

Вчитель. Якщо це так, то чому малі та середні підприємства розвивалися дуже швидко, а важка промисловість перебувала в ситуації застою, адже і ті, й інші прагнули до отримання прибутку.

Учні. Між підприємствами легкої та харчової промисловості існувала конкуренція. Вони були передані в приватні руки та не створювали монополій. Відповідно, отримувати прибуток такі підприємства могли тільки за рахунок збільшення випуску продукції та зниження цін. Важка ж промисловість перебувала в ру-

ках держави та утворювала величезну державну монополію. Іншого виробника відповідної продукції не було. Значить, у таких підприємств просто не було конкурентів. Тому будь-яка монополія за умов відсутності конкурентів вилучає надприбутки за рахунок простого збільшення цін на свою продукцію. За таких умов монополія не зацікавлена у впровадженні нової техніки та збільшенні продуктивності праці. Саме тому відповідні галузі промисловості у 20-х рр. ХХ ст. навіть не досягли рівня 1913 р., що обумовлювало все більше і більше відставання країни від передових держав Заходу.

Обговорюючи наслідки такого становища в промисловості, десятикласники вказували, що в кінці 20-х рр. ХХ ст. в промисловості виник дуже великий розрив між розвитком легкої та харчової промисловості, з одного боку, та важкої, з іншого.

Для того, щоб, так би мовити, «спровокувати» думку школярів на подальше обговорення, вчитель звертається до них із такими словами: «Високий рівень розвитку легкої промисловості — це ж добре. В країні в такому разі буде багато товарів повсякденного вжитку. А вони потрібні людині кожного дня». Практика навчання свідчить, що переважна більшість учнів «ловиться» на таку провокаційну заяву вчителя. Але знаходяться і такі, які намагаються заперечувати вчителю. Вони говорять, що внаслідок такого нерівного розвитку окремих галузей промисловості може виникнути ситуація, коли товарів масового вжитку буде мало. (Така ситуація неодноразово виникала в практиці роботи автора цієї статті.) Тоді вчитель пропонує цим учням пояснити свою думку. Учні говорять, що для нормальної роботи легкої та харчової промисловості потрібне різноманітне устаткування. Воно виготовляється підприємствами машинобудівної промисловості, яка в ті роки розвивалася дуже мляво. Якщо ж врахувати, що легка промисловість розвивалася дуже швидко, то можна зробити висновок: устаткування в цій галузі дуже швидко виходило з ладу, а міняти його просто не було чим. Саме тому істотне відставання важкої та машинобудівної промисловості від потреб народного господарства загрожувало глибокою економічною кризою.

Після цього **вчитель** запитує учнів про те, що ж треба робити, щоб подолати такі негативні явища в розвитку народного господарства. **Десятикласники** говорять, що треба по-

силити розвиток важкої та машинобудівної промисловості та запроваджувати новітні техніку та технології у виробництво. Підсумовуючи результати спільної розумової праці, вчитель говорить, що політика прискороного розвитку важкої та машинобудівної промисловості отримала в історичній науці назву «**індустріалізація**».

Продовжуючи вивчення нового матеріалу, **вчитель** повідомляє учням такі факти. Відразу ж після того, як було прийнято рішення про проведення індустріалізації, виникла гостра дискусія про джерела її фінансування. Ресурсів державного бюджету для цього було явно мало. Прихильники однієї точки зору вважали, що *головним джерелом фінансування індустріалізації може бути досить суттєве підвищення податків з селянства*. Інші ж зауважували, що це приведе до суттєвого зниження життєвого рівня робітничого класу та розриву союзу з селянством. Така політика у підсумку підірве соціальну базу самої індустріалізації. Вони вважали, що необхідні кошти можна було б отримати за рахунок створення так званих «ножиць цін», різко підвищивши ціни на промислові товари та штучно знизивши ціни на продукцію сільського господарства. Прихильники цієї точки зору вважали, що в такий спосіб можна не тільки отримати необхідні для індустріалізації кошти, а й запобігти негативним соціальним наслідкам в цей період. Повідомивши ці факти, **вчитель** пропонує **учням** для обговорення наступні питання:

— Чим пояснити виникнення цих двох точок зору на джерела індустріалізації?

— Які аргументи «за» і «проти» приводили прихильники кожної з них?

— Які б соціальні наслідки мали місце в разі реалізації тієї чи іншої точки зору?

— Чи можна було знайти інші джерела фінансування індустріалізації? Чому?

Під час обговорення наведених фактів школярі констатували факт наявності в більшовицькій партії різних підходів до вирішення проблеми фінансування індустріалізації. Але були і такі учні, які говорили, що запропоновані більшовиками способи фінансування індустріалізації лише зовні протилежні. Насправді ж вони абсолютно однакові. Вислухавши такі міркування десятикласників, вчитель пропонує прихильникам кожної з точок зору аргументувати свою позицію. Прихильники першої з них вказували, що індустріалізація не могла бути проведена за рахунок зовнішніх запозичень. Це було обумовлено цілою низкою причин як

політичного, так і економічного характеру. Тому треба було шукати внутрішні джерела фінансування. Оскільки в ті роки переважаючим населенням країни було селянство, то індустріалізація могла бути проведена тільки за його рахунок. І найлегшим шляхом вилучення коштів у селян було суттєве підвищення податкового тиску на селян. Що ж стосується іншої точки зору, то десятикласники зауважували, що це був замаскований спосіб вилучення коштів у тих же селян. Як відомо, в роки НЕПу промисловість була державною монополією. Тому держава мала можливість підвищувати ціни на промислову продукцію до яких завгодно розмірів. В даному випадку держава діяла як звичайний монополіст, який вилучає прибутки завдяки багаторазовому підвищенню роздрібних цін. «*Таким чином, — робили висновок учні під керівництвом вчителя, — як перша, так і друга точка зору щодо джерел фінансування індустріалізації означала вилучення коштів у селян для потреб розвитку промисловості*».

Продовжуючи висвітлення історичного матеріалу, вчитель повідомляє такі факти. У 1927-1928 рр. в країні спалахнула хлібозаготівельна криза. Селянство відмовлялося везти хліб на хлібозаготівельні пункти та продавати його державі за низькими цінами. Крім того, селянство різко скоротило купівлю промислових товарів, замінивши їх товарами власного виготовлення або продукцією ремісників — кустарів. З метою подолання кризових явищ більшовицька влада запровадила засоби адміністративного тиску на селян. Тим селянам, які відмовлялися здавати хліб, загрожувало кримінальне покарання аж до конфіскації майна. Далі учням пропонуються наступні питання для обговорення:

— Причини хлібозаготівельної кризи.

— Причини застосування більшовиками силових методів розв'язання кризових явищ.

— Чи можна було подолати хлібозаготівельну кризу якимось іншими методами?

Практика навчання свідчить, що під час обговорення проблеми хлібозаготівельної кризи **десятикласники** доволі легко встановлюють її причини. Це застосування політики «ножиць цін». Крім того, у 1927 р. було зібрано не такий вже і великий врожай. Саме тому селяни змушені були продавати хліба набагато більше, ніж раніше, щоб забезпечити себе промисловими товарами. Політика «ножиць цін» могла привести до того, що у селян лишалося б обмаль хліба і його могло не вистачити до ново-

го врожаю. Тому селяни, цілком логічно, бажали продавати хліб за більш високими цінами, щоб забезпечити себе необхідними промисловими товарами. Обговорення причин, які обумовили перехід тодішньої влади до використання силових методів вирішення «хлібної кризи», викликало у десятикласників певні складнощі. Після того, як десятикласники висунули декілька версій, вчитель запропонував їм обговорити можливі варіанти розв'язку цієї кризи. Методична майстерність вчителя полягає в даному разі в тому, щоб спрямувати хід учнівської думки на пошук альтернативних варіантів вирішення цієї кризи. Після невеличкого обговорення учні під керівництвом вчителя доходять висновку, що можливим варіантом виходу з кризи могло б бути підвищення цін на продукцію села. В такому випадку селяни були б зацікавлені продавати хліб і кризу вдалося б подолати. Після цього доцільно розгорнути на уроці приблизно таку співбесіду.

Вчитель. А як би таке підвищення цін вплинуло на промисловість?

Учні. Селяни б мали достатньо грошей, щоб купувати промислові товари. Промисловість мала б ринок збуту своїх товарів і могла б нормально розвиватися.

Вчитель (створює проблемну ситуацію). Але в такому разі робітники могли б купити на свою зарплату менше товарів сільськогосподарського виробництва, адже такі товари значно б подорожчали. Де ж вихід?

Учні. Треба відповідно підвищувати заробітну плату в промисловості.

Вчитель. Але в такому разі подорожає і продукція промисловості. Відповідно, селяни не зможуть купити промислові товари в достатній кількості. Де ж все-таки вихід? Чому вже в ті роки в економіці країни склалося саме таке становище?

Учні. Справа в тому, що вже в ті часи склалися дуже тісні зв'язки між промисловістю та сільським господарством. Тому спроба вирішити «вузькі місця» шляхом простого підвищення цін на товари певної галузі господарства автоматично вело до зростання цін на всі інші товари та породжувало значну соціальну напругу у суспільстві.

Вчитель. Таким чином, утворилося своєри-

дне «зачароване коло» цін, коли ціни в промисловості впливають на сільське господарство і навпаки. І виходу з цього кола немає.

Один з учнів. Вихід є. Необхідно впроваджувати якусь нову політику як в промисловості, так і на селі. Ця політика повинна приводити до росту продуктивності праці, а значить, до збільшення тієї кількості продукції, яку виробляє одна людина. Це обов'язково приведе до зниження роздрібних цін. Тільки в такий спосіб можна розірвати зачароване коло цін. Така політика можлива лише за умови технічної модернізації як промисловості, так і сільського господарства.

Вчитель. Але для цього потрібні величезні кошти. Де ж їх взяти?

Учні. Запозичити за кордоном.

Вчитель. Раніше ми з'ясували, що з цілої низки політичних та економічних міркувань тодішня влада не могла скористатися цим джерелом фінансування.

Учні. Тоді необхідні кошти потрібно знайти в середині самої країни.

Вчитель. Значить, знов таки у селян.

Учні. Саме так.

Вчитель. Але селяни добровільно ці кошти не віддадуть, а ринкові механізми більшовики відкинули. Вони просто не могли використовувати ринкові механізми тому, що у них не було товарів, які можна було б запропонувати селянам. Але кошти були конче потрібні. Що ж робити?

Учні. Саме тому більшовики і використали методи адміністративного тиску на селян та розгорнули боротьбу проти «ворогів радянської влади».

Вчитель. Таким чином, ми дійшли висновку, що **індустріалізація була історично обумовленим явищем**. В тій чи іншій формі цей процес мав місце в усіх передових країнах світу. Ми також з'ясували, що джерелами фінансування індустріалізації могли бути або зовнішні запозичення, або внутрішні джерела, тобто кошти населення. Оскільки переважною частиною населення країни в той час було селянство, то таким джерелами могли бути саме кошти селянства.

(Далі буде.)

